

الدرر الملتقط

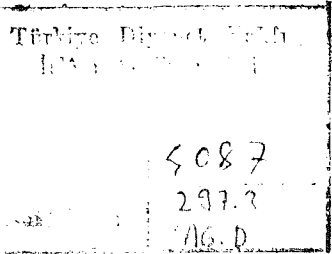
في تبيت الغلط

للأبي الفضائل الحسن بن محمد بن الحسن الصغفاني

(٥٧٧ - ٦٥٠ هـ)

ويكليه كتاب
الموضوعات

للمؤلف نفسه

تحقيق أبو الفدا

عبد الله القاضي

دار الكتب العلمية

بيروت - لبنان

١٤٠٥ - ١٩٨٥

[٢]

الموضوعات في كتاب « النجم » للأقليشي المدّيل على الشهاب

- ١ - ٥٧ - مَنْ مات في طريق مكة حاجّاً لم يعرضه الله ولم يجاسبه.
٢ - ٥٨ - مَنْ حَجَّ البيت ولم يزرني فقد جفاني. (٥٧)
٣ - ٥٩ - مَنْ قاد أعمى أربعين خطوة غفر له ما تقدّم من ذنبه. (٥٨)

(٥٧) حكم عليه الذهبي في الميزان (٢٦٥/٤) بالوضع في ترجمة النعمان بن شبلّ الباهلي والشوكاني (الفوائد ص ٤٢) والالباني في الضعيفة (٥٦/١).

(٥٨) أخرجه أبو نعيم في الحلية (١٥٨/٣) عن ابن عمر مرفوعاً، وفيه علي بن عروة وهو كذاب. وأخرجه الخطيب في تاريخه (١٠٥/٥) عن ابن عمر، و(٢١٤/٩) وفيه عبد الباقي بن قانع. وساقه الذهبي في الميزان (٤٥٩/٤) في ترجمة يغم بن قنبر قال: وهو وضاع. وقد ذكره الهيثمي في مجمع الزوائد (١٣٨/٣) بألفاظ متعددة قال وفيه يوسف ابن عطية الصفار وهو متروك.

قال ابن عراق (١٣٨/٢): رواه البيهقي من حديث أنس وفيه المعلّى بن هلال وتابعه يوسف بن عطية الصفار: ضعيف، ورواه أبو يعلى من حديث ابن عمرو فيه سلم بن سالم، ورواه ابن شاهين من حديث ابن عمر من طريقين في أحدهما أصرم بن حوشب، وفي الآخر محمد بن عبد الرحمن بن بجير ومن حديث أبي هريرة وفيه إبراهيم بن عمر البصري: ضعيف. قال: وإن أصلح طرق الحديث أبي هريرة فإن إبراهيم لم يتهم بكذب على إن البيهقي قال في الشعب انه ضعيف ١ هـ.

1970. Uqlīsi, Aḥmad Ibn-Ma'add al-. Ad-Durr al-manzūm
fimā yuzil al-humūm wa'l-ḡumūm / ta'līf Aḥmad al-Uqlīsi.
Taḥqīq Abi-Ḥudāifa Ibrāhīm Ibn-Muḥammad. - Ṭab'a 1. -
Ṭantā : Dār aṣ-Ṣāḥāba li't-Turāī, 1990 = 1410 h. - 86 S.
Inhalt: Religiös-eth. Orientierungen u. islam. Traditionen;
Verf.: gest. 1155. - In arab. Schrift, arab. 9 E 5957

200003
UQLISI

الأقليشي، أبو العباس التجيبي أحمد بن معد

(485 هـ / 1092 م - 550 هـ / 1155 م)

أحمد بن معد بن عيسى بن وكيل أبو العباس التجيبي المعروف بالأقليشي، محدث، ونحوي، ولغوي، وشاعر متصوف.

أصل أبيه من أقليمش (بضم الهمزة) وهي بلدة من أعمال مدينة طليطلة بالأندلس. وسكن دانية، وبها ولد أبو العباس في حدود سنة 485هـ/1092م واعتنى أبوه أبو بكر بتعليمه، فكان أول من سمع منه العلم، ومن ثم تتلمذ بعده على أبي العباس أحمد بن طاهر بن عيسى الداني (ت 532هـ/1137م) فلأزمه مدة وحمل عنه الكثير من مروياته. وسمع الحديث من أبي علي حسين بن أحمد الغساني (ت 498هـ/1104م)، وأبي علي الحسين بن محمد الصدفي (ت 514هـ/1120م)، وأبي محمد عبد الله بن عيسى ابن محمد القلني (ت 530هـ/1135م)، وأبي بكر محمد بن عبد الله بن العربي (ت 543هـ/1148) وعباد بن سرحان المعافري (ت 543هـ/1148م)، وأبي الوليد يوسف بن عبد العزيز بن الدباغ (ت 546هـ/1151م)، ومن صهره أبي الحسن طارق بن موسى بن يعيش الخزرجي (ت 549هـ/1154م)، وأبي الوليد محمد ابن خيرة القرطبي (ت 551هـ/1156م)، وكان أبو الوليد المذكور يحدث بالموطأ عن أبي بحر سفيان بن العاصي (ت 520هـ/1126م).

وقرأ بالقراءات على أبي عبد الله محمد بن الحسن المعروف بابن غلام الفرس (ت 547هـ/1152م).
وسافر إلى بلنسية، فدرس علوم العربية وآدابها على أبي محمد عبد الله بن محمد السيد البطليوسي (ت 521هـ/1127م)، ولقي بالمرية أبا القاسم أحمد بن محمد المعروف بابن ورد (ت 540هـ/1145م) فدرس عليه الفقه والأصول والتفسير، وأبا محمد عبد الحق بن غالب بن عطية الغرناطي (ت 542هـ/1147م) فسمع منه التفسير، وأبا العباس أحمد بن محمد العريف (ت 536هـ/1141م) وعنه أخذ طريق التصوف، وآداب المريدين، وللأقليشي رواية عن أبي بكر محمد بن الوليد الطرطوشي (ت 520هـ/1126م)، وأبي الحسن طاهر بن عبد الرحمن ابن سبيطة الداني (ت 540هـ/1145م) وللمذكور كتاب في البروج والمنازل قرأه عليه طلبة العلم.

عاش أبو العباس الأقليشي عصر الدولة المرابطية في الأندلس (483هـ/1090م - 542هـ/1147م)، وكان شاهد عيان لكثير من الأحداث الداخلية والخارجية، وقد امتاز عصر المرابطين بالروح الجهادية العالية ضد الممالك الإسبانية الشمالية، قشتالة، وأركون، ومملكة البرتغال، فمنذ واقعة أقليمش سنة 501هـ/1107م حتى موقعة إفراغة سنة

متهم ساخته دستگیر کردند و در «المطبّق» (زندان زیرزمینی قُربه) افکندند (ابن بسام، همانجا؛ یاقوت، ۸/۲؛ صفدی، ۱۱۶/۶). اینک نمی‌دانیم او چند سال در زندان به سر برد و موضوع اتهام او دقیقاً چه بود. قصیده‌ای که موسی بن الطائف در سرزنش و هجای او سروده (ابن بسام، یاقوت، همانجاها)، بر الحاد او دلالت دارد. اما بعید نیست که گرایشهای شیعی او در عصر امویان موجب این اتهامات شده باشد. ابن اقلیسی در نحو و لغت استاد و به قول ابن حیان (ابن بسام، ۱ (۱)/۲۴۰) یگانه زمان خود بود، اما به شعر و نقد آن نیز می‌پرداخت (حمیدی، ۱۴۲ و دیگران) و در این کار تندی و خشونت روا می‌داشت (ابن خلکان، ۵۱/۱؛ ابن بشکوال، ۹۳/۱). همین منابع او را به صداقت گفتار، صراحت لهجه، پاکدلی و گاه قدرت حافظه وصف کرده‌اند. اما ابن حیان گفته است که وی از علم عروض اطلاعی نداشت (ابن بسام، همانجا؛ سیوطی، ۴۲۶/۱)، در کار ادب خود رأی بود و درباره آنچه خود می‌دانست به مجادله برمی‌خاست و بر رأی خطای خود پای می‌نشرد، چنانکه کسی نمی‌توانست او را از آن رأی منصرف سازد (ابن بسام، همانجا؛ ابن سعید، ۷۲/۱). شاید این انتقادهای همه از ابن حیان سرچشمه می‌گیرد، خالی از غرض نبوده باشد، زیرا ابن حیان احتمالاً نسبت به ابن اقلیسی، که مستکفی ریاست دیوان را به او داده بود، کینه می‌ورزید و به عقیده وی خلیفه مردمان فرومایه را به وزارت و مناصب مهم برمی‌گزید (دایه، ۹۶).

یکی از اسباب شهرت ابن اقلیسی، دوستی و درعین حال معارضة او با ابن شهید نویسنده و شاعر معروف اندلسی است. ابن شهید، ضمن انتقادهای گوناگون، خاصه از باب آداب معلمی و هیأت ظاهری، در رساله توابع و زوابع او را یکی از قهرمانان خویش قرار داده و «تابعه» ای (شبیهی از جنیان) سخت کریه المنظر به نام «أنف الناقه» برای او ساخته است (نک: ابن بسام، ۱ (۱)/۲۱۰ به بعد، ۲۳۴ به بعد؛ بستانی، ۲۸-۲۹؛ دایه، ۹۹). با اینهمه، فضایل ابن اقلیسی را نباید نادیده گرفت. شهرت شرح دیوان متنبی، و نیز آیین تدریس او، انبوهی شاگرد در محضر او گرد آورد که بعدها آثار او را در غرب و شرق عالم اسلامی بپراکندند. معروف‌ترین این شاگردان عبارتند از: ابوالخطاب ابن حزم، أعلم شتتمری و نیز طَبَنی.

تنها اثری که از ابن اقلیسی به جای مانده، شرح دیوان متنبی است که پیوسته مورد تمجید نویسندگان پس از او بوده است. عکبری، اگرچه از ذکر نام ابن اقلیسی غالباً خودداری کرده (دایه، ۱۰۰) ولی از کتاب او فایده بسیار برگرفته و در مقدمه شرح البیان خود (قاهره، المطبعة الشریقة، ۱۳۰۸ ق) به آن اشاره کرده است. ابن حزم نیز با آنکه کتابی در نقد و تکمیل آن به نام التعقیب علی ابن الافلیسی فی شرحه لدیوان المتنبی داشته، کتاب او را «بسیار نیکو» وصف کرده است (دایه، همانجا؛ درباره ارزش و چگونگی کتاب، نک: بلاشر، ۴۱۲؛ دایه، ۱۰۴-۱۱۶). از این کتاب ۵ نسخه در کتابخانه‌های جهان موجود است (درباره این نسخه‌ها نک: GAL, S, I/142). ابن خیر (صص

۴۰۳-۴۰۲) که سلسله روایات دیوان را برشمرده، ابن اقلیسی را در مرکز آن قرار داده است. نکته قابل ذکر آنکه ابن خیر همان سلسله روایات را با اختلافی اندک برای دیوان ابوتام نیز ذکر کرده است، اما هیچ‌جا به کتابی که توسط ابن اقلیسی در این باب جمع شده باشد، اشاره نرفته است.

بسیاری از منابع (ابن بسام، ۱ (۱)/۲۴۱؛ ابن سعید، ۷۲/۱؛ سیوطی، ۴۲۶/۱) تأکید دارند که وی را کتابی جز این شرح نبوده است. با اینهمه، ابن بشکوال (۹۳/۱) قفطی (۱۸۴/۱) و ابن خلکان (۵۱/۱) اشاره می‌کنند که او «مقدار قابل توجهی از اشعار مردم شهر خویش را داشته است». اما از این عبارت، اطلاع روشنی حاصل نمی‌شود.

ابن اقلیسی شعر نیز می‌سرود. ابن سعید (۷۳/۱) به نقل از حجاجی شعر او را «بارد» وصف کرده و مجموعاً ۴ بیت از اشعار او را آورده است: دو بیت را بسندیده و دو بیت دیگر را که در مدح یحیی بن حمّود است به مسخره گرفته است.

شاگرد او طَبَنی که در سرزمینهای شرقی اسلام اقوال او را روایت می‌کرده است، به روش او در تصحیح و قرائت متون اشاراتی دارد (حمیدی، ۱۴۳؛ یاقوت، ۵/۲).

ابن اقلیسی روز شنبه ۱۳ ذیقعده ۴۴۱ ق/ ۸ آوریل ۱۰۵۰ م در قُربه درگذشت و حکمران شهر محمد بن جهّور بر او نماز گزارد. سپس او را در صحن مسجدی ویرانه، نزدیک باب عامر به خاک سپردند (ابن بشکوال، ۹۳/۱؛ قفطی، ۱۸۴/۱؛ ابن خلکان، ۵۱/۱؛ صفدی، ۱۱۵/۶).

مأخذ: ابن بسام، علی، الذخیره فی محاسن اهل الجزیره، قاهره، ۱۳۵۸ ق/ ۱۹۳۹ م؛ ابن بشکوال، خلف بن عبدالملک، کتاب الصلوة، قاهره، ۱۹۶۶ م؛ ابن خلکان، وفيات: ابن خیر، محمد، الفهرست، به کوشش فرانسسکو کودرا و خلیان روبرا تاراگو، بغداد، ۱۳۸۲ ق/ ۱۹۶۳ م؛ ابن سعید مغربی، علی بن موسی، المغرب فی حلی المغرب، به کوشش شوقی ضیف، قاهره، ۱۹۵۳ م؛ بستانی، بطرس، مقدمه بر رساله التوابع والزوابع ابن شهید، بیروت، ۱۴۰۰ ق/ ۱۹۸۰ م؛ بلاشر، رژی، ابوالطیب المتنبی، ترجمة ابراهیم کیلانی، دمشق، ۱۹۸۵ م؛ حمیدی، محمد بن فروع، جنوة المتقبس، به کوشش محمد بن ناریت الطنجی، قاهره، ۱۳۷۲ ق/ ۱۹۵۲ م؛ دایه، محمد رضوان، تاریخ النقد الادبی فی الاندلس، بیروت، ۱۹۸۱ م؛ سیوطی، بغیة الوعاة، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، ۱۳۸۲ ق/ ۱۹۶۲ م؛ صفدی، خلیل بن ابییک، الوافی بالوفیات، به کوشش س. دبیرینگ، بیروت، ۱۳۹۲ ق/ ۱۹۷۲ م؛ قفطی، علی بن یوسف، انباه الرواة، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، ۱۳۶۹ ق/ ۱۹۵۰ م؛ یاقوت، ادبا: نیز؛ GAL, S.

محمد احمد موسوی آل طمه

ابن اقلیسی، ابوالعباس احمد بن معدّ بن عیسی (د ۵۵۰ ق/ ۱۱۵۵ م)، محدث، ادیب لغوی و صوفی اندلسی. در تاریخ مرگ او اختلاف است (سیوطی، ۳۹۲/۱). پدرش معد از عالمان بنام روزگار خود و از مردمان «اقلیسی»، یکی از شهرهای اندلس بود، ولی در شهر «دانیه» اقامت کرد و احمد در همانجا زاده شد و رشد و کمال یافت (ابن فرحون، ۲۴۶). او از ابن العربی (ابوبکر محمد)، ابن خیر،

- Uklišt

X

Ism Ktp.
28626

211. al-UQLĪSHĪ (a. l-'Abbās A. b. Ma'add b. 'Tsā b. Wakīl al-Andalusī al-Tujībī al-Dānī al-Malikī), *al-Durr al-manẓūm fīmā yuẓīl al-humūm wa l-ghumūm*, éd. a. Ḥudhayfa Ibr. b. M., Tantah, Dār al-Ṣahāba, 1410/1990, 86 p.; 17x 24 cm.

Pour l'A., m. après 550/1155, selon Dhahabī, à La Meque ou à Qūs en Haute-Égypte (pour les divergences sur les lieux ou les dates, 549 ou 551, v. Sarkis, 628-29, *sub* al-Tujīnī), v. *San*, XX, 358; *Gal*, I, 370; *S I*, 633; pour l'ouvrage, *Gal*, I, 370, et *S*.

Il naquit à Dénia où il commença ses études qu'il poursuivit à Valence. Il se forma à l'arabe et au *adab* auprès d'A. M. al-Baṭalyawsī, en *ḥadīth* auprès d'a. Bakr b. al-'Arabī et d'Ibn al-Dabbāgh (a. l-Walīd Yūs. b. 'Abd al-'Azīz al-Lakhmī al-Undī al-Mursī al-Mālikī, m. 546/1351; *San*, XX, 220-21); à La Mecque, il eut, entre autres maîtres a. l-Faṭḥ al-Karūkhī ('Abd al-Malik b; a. l-Q. 'Al. al-Harawī, m. 548/1153; *San*, XX, 273-75, l'un des maîtres de Sam'ānī et d'Ibn 'Asākir); à Alexandrie (*al-thaghr*), a. Ṭāhir al-Silafī (m. 576/1180).

Texte établi à partir du ms. Dk 70 *taṣawwuf*, 93 p.; microf. 35143. L'édit. s'est évertué à identifier les traditions «saines» que contient cet ouvrage. C'est là peine perdue, car l'A. l'a écrit pour l'édification morale et pour le plaisir littéraire, qu'elle fussent authentiques ou non, il n'en avait cure! En revanche, il n'a pas noté que cet écrit appartient à un genre connu: il s'agit de relever le nombre des qualités de tel ou tel objet, animé ou inanimé, ou de tel ou tel objet abstrait (sentiment, don, grâce etc.), de un à dix. On y compte dix chap. ainsi au chap. IV: les quatre piliers sur quoi est fondé l'islam; chap. V: les cinq caractéristiques (*khiṣāl*) qui font la raison; chap. VII: les sept qui sont victimes de la justice de Dieu sous son trône; chap. IX: les sept qualités ou caractéristiques que Dieu a conférées à son envoyé.

Cet ouvrage nous a fait penser au *K. al-Khiṣāl* d'Ibn Bābūya al-Ṣadūq (a. Ja'far M. b. 'A. b. al-Ḥus. al-Qummī, m. 381/991), éd. 'A. Akbar al-Ghifārī, Beyrouth, al-'Alamī, 1410/1990, 750 p. (Il en existe deux litho. Téhéran (?), 1303 et 1373; v. *Gal S I*, 952 = *Nachtrag* de *S I*, 322), que l'édit. aurait pu consulter, ce qui lui aurait probablement permis de mieux éditer son texte et peut-être aussi de combler quelques blancs de son ms. Cet auteur chiite va jusqu'à plus de mille caractéristiques!

2.521-522

21 AGUSTOS 1995

Claude GILLIOT, "Textes Arabes Anciens Édités en Égypte au Cours Années 1990 à 1992" MIDEO (Melanges Institut Dominicain d'Etudes Orientales du Caire), Vol.21, 1993 Louvain. pp.385-562.

علي رضا قره بلوط , معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات
استانبول و أناتولي, الجزء الأول, [y.y.,t.y.] , İSAM 141806 ,

س.249

تذکار

0723 - أحمد بن معدان بن عيسى بن وكيل شهاب

04 Nisan 2006

الدين أبو العباس التجيبي الاقليشي الأندلسي المالكي
الأديب اللغوي المعروف بابن الاقليشي المتوفى

1155/550

(أنظر : كشف الظنون ، 171 ، 186 ، 218 ، 988 ،
1032 ، 1050 ؛ ذيل كشف الظنون 1/451 ،
452 ، 316/2 ؛ معجم المؤلفين 2/181)

من تصانيفه :

1 - الأنباء في حقائق الصفات والأسماء

ولي الدين أفندي رقم 64 صفحة 260 ؛

2 - أنوار الآثار المختصة بفضل الصلاة على النبي المختار
لاله لي رقم 2/497 ورقة 198-199 ؛ 825 هـ ؛

شهاد علي رقم 2/509 ورقة 127-137 قيد القرائة
547 هـ

3 - الدر المنظوم فيما يزيل الغموم والموم - في الحديث

قره مان رقم 1249 ورقة 39-150 ؛

4 - الكوكب الدرّي المستخرج من كلام النبي

بايزيد رقم 1055 ورقة 8 ، 729 هـ رقم 1602

ورقة 88 ، 715 هـ لاله لي رقم 779 ؛ أحمد ثالث

رقم 560 ورقة 259 ، 709 هـ شهاد علي رقم

2/1188 ورقة 79-157 ، 719 هـ

5 - النجم من كلام سيد العرب والعجم

بايزيد رقم 1049 ورقة 63 ؛ جورليمي علي باشا رقم

443 ورقة 175-185 ، 888 هـ طبع في القاهرة

1302 هـ

* الأقليشي (أحمد بن محمد بن عيسى التجيبي، أبوالعباس)
ت. ١١٥٥هـ/١١٥٥م.

- النجم من كلام سيد العرب والمعجم .
○ القاهرة: مطبعة الأعلام، ١٣٠٢هـ/١١٨٢م. ص٨.

ذخائر التراث العربية الإسلامية، مج. الأول، ١٩٨١/١٤٠١.

[y.y : y.y]، ص. 409. iSAM 95809.

٧

- Uklisi

+ Ebn-i-Abbas et-Tarikh
التنجيبيسي (أبو العباس)

أحمد بن محمد بن عيسى، الأندلسي ويعرف بالاقليشي (٥٥٠ هـ)

١ - النجم من كلام سيد العرب والعجم .

٢ - القاهرة، مطبعة الاعلام، ١٣٠٢ هـ = ١٨٨٤ م، ٨ ص .

AGUSIUS

MADE FATHIMANDERIAN
SONRA GULEN DOKÜMAN

أقليشي

*

الأقليشي^(١)

أحمد بن معد بن عيسى^(٢) بن وكيل، التجيبي، الأقليشي، شهاب الدين
أبو العباس

٥٥٥٠* - ٥٥٥٠

١١٥٥ - ٥٥٥٠

(١) الأقليشي: بضم الهمزة وسكون القاف وكسر اللام وياء ساكنة وشين معجمة: مدينة
بالأندلس من أعمال «شنت بريد». وقال الحميدي: أقليش: من أعمال طليطلة .
(٢) في معجم البلدان: «معروف» .

* في سير أعلام النبلاء: «مات بقوص. وقيل: مكة - بعد الخمسين وخمسمائة» وفي
كشف الظنون ع ٩٨٨، ١٠٥٠، ١٥٢٣: «المتوفي سنة ٥٥٤٩ هـ» .

- ١ - سير أعلام النبلاء: ترجمة رقم ٢٤٨ في ٣٥٨:٢٠ .
- ٢ - تكملة الصلة: ترجمة رقم ١٦٧ في ق ١ ج ١: ٦٠ .
- ٣ - الوافي بالوفيات: ترجمة رقم ٣٦٠٩ في ٨: ١٨٣ .
- ٤ - إنباه الرواة: ترجمة رقم ٨٤ في ١: ١٣٦ .
- ٥ - بغية الوعاة: ترجمة رقم ٧٧١ في ١: ٣٩٢ .
- ٦ - كشف الظنون في مواضع منها ع ١٧١، ٩٨٨، ١٥٢٣ .
- ٧ - الأعلام ١: ٢٤٣ .
- ٨ - معجم المؤلفين ٢: ١٨١ .
- ٩ - معجم البلدان ١: ٢٣٧ .
- ١٠ - تاج العروس (مادة: ق ل ش) .